

Opkomstplicht of vrijheid om al of niet te gaan stemmen?

Jaak Billiet

ISPO-Bulletin 2001/44

OPKOMSTPLICHT OF VRIJHEID OM AL OF NIET TE GAAN STEMMEN?

J. Billiet¹

Inleiding

De vraag over de wenselijkheid van enerzijds het vrij laten om al dan niet te gaan stemmen en anderzijds het behouden van de opkomstplicht bij wetgevende verkiezingen, schept niet alleen grote meningsverschillen tussen burgers en politici, maar ook tussen de wetenschappelijke waarnemers. Het is daarom onmogelijk om vanuit wetenschappelijke invalshoek het ‘ware’ antwoord op die vraag te geven. Het enige wat wetenschappelijke waarnemers kunnen doen, is het zakelijk voorstellen van onbetwistbare feiten, het presenteren van alle zinnige argumenten van voor- en tegenstanders, en het corrigeren van onjuiste feitelijke informatie in sommige argumenten. Ze kunnen ook wel hun eigen standpunt geven, maar dit kan geenszins het statuut hebben van een decisief antwoord. Het kan hoogstens dienstbaar zijn in de opinievorming van de verantwoordelijken die een beslissing moeten nemen.

We beginnen dit gedeelte over de opkomstplicht of de vrijheid van al of niet gaan stemmen, met een overzicht over de evolutie van de deelname aan wetgevende verkiezingen in de ons omringende landen en in België, dat een opkomstplicht kent. We zullen er enkele beschouwingen uit recente wetenschappelijke studies aan vastknopen. Vervolgens zullen we de voornaamste argumenten van voor- en tegenstanders onder wetenschappers in binnen- en buitenland onderzoeken. Daarna wordt aan de hand van beschikbare empirische gegevens over de intentie om al of niet te gaan stemmen in België, nagegaan in hoever de argumenten en bevindingen van bestaand onderzoek opgaan voor België en zullen we nagaan of we tot bijkomende inzichten kunnen komen. We eindigen met een aantal besluiten.

1. Evolutie van de deelname aan wetgevende verkiezingen in West-Europa

De voornaamste cijfergegevens in verband met de evolutie in de tijd van de deelname aan wettelijke verkiezingen voor de meeste landen van de wereld, worden verzameld door het “*International Institute for Democracy and Electoral Assistance*”, (IDEA), en zijn gemakkelijk toegankelijk op de website van dit instituut.² We beperken ons hier uitsluitend over de deelname aan wetgevende verkiezingen.³

Uit het overzicht van de voornaamste bevindingen van dit langlopend project kan men het volgende besluiten met betrekking tot de deelname aan wetgevende verkiezingen:⁴

- (1) Een hoge opkomst is niet alleen een eigenschap van de westerse democratieën want in de top tien inzake deelname staan sinds de jaren negentig slechts drie westerse Europese democratieën.

¹ Deze studie is ontstaan n.a.v. de werkzaamheden in het Wetenschappelijk Comité van de Commissies voor de Politieke Vernieuwing van Kamer en Senaat. Zie ook: Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers en Senaat, 25 september 2001, *De politieke vernieuwing. Vertegenwoordigende democratie*. Brussel: Kamer van Volksvertegenwoordigers, pp. 58-97. Doc 50 1421/001 (Kamer); 2-506/1 (Senaat).

² Zie hiervoor: http://www.idea.int/voter_turnout/index.html

³ De verkiezingen op andere niveaus worden niet behandeld. De resultaten zijn te uiteenlopend. Zo vindt men bij presidentsverkiezingen tijdens de laatste decennia vaak een hogere opkomst (Frankrijk, Finland) maar soms ook een lagere (Ierland, Portugal), maar dit kan verschillen van vroegere periodes. Bij verkiezingen voor het Europese parlement ligt de opkomst in elk land lager.

⁴ Dit onderdeel is gebaseerd op de gegevens van het Internationaal IDEA -project waaraan wetenschappelijke onderzoekers hun medewerking verleenden. Deze gegevens werden aangevuld met gegevens uit het onderzoeksrapport dat door C.W.A.M. Aarts werd uitgevoerd in opdracht van het *Nederlands Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Directie Constitutionele Zaken en Wetgeving*. Zie C.W.A.M. Aarts, *Opkomst bij verkiezingen*. Universiteit van Twente, 1999. (contact: c.w.a.m.aarts@bsk.utwente.nl)

- (2) De deelname aan verkiezingen steeg gestaag tussen 1945 en 1990 van 61% gemiddeld tot 68%, maar na 1990 is er een terugval waarneembaar naar gemiddeld 64% over de ganse wereld.⁵
- (3) Over gans de wereld lijkt de opkomst te evolueren naar tussen de helft en driekwart van de populatie die de stemgerechtigde leeftijd bereikt hebben. Het aandeel op de stemgerechtigde bevolking is een beetje hoger vermits dan alleen rekening wordt gehouden met een deel van de inwoners die toegelaten zijn tot de verkiezingen;
- (4) Sinds 1945 vertoont West-Europa gemiddeld de hoogste gemiddelde opkomst van 77% over alle jaren en landen, maar er is een trend naar beneden (zie verder in Tabel 1).
- (5) Voor de periode na 1995 is de deelname aan de verkiezingen in de gevestigde democratieën gemiddeld 73%, wat contrasteert met een gemiddelde van 58% in de andere landen, maar beide lijken naar elkaar toe te groeien;
- (6) Op niveau van de landen is er geen statistisch significant verband tussen alfabetisme en opkomst bij verkiezingen, al dient men te besluiten dat gemiddeld genomen de zeer geletterde landen een iets hoger niveau van opkomst vertonen. Enkele landen met veel analfabetisme vertonen nochtans ook hoge cijfers.

België is één van de weinige landen waarin momenteel een opkomstplicht geldt. Meerdere staten hebben ooit wel een opkomstplicht gekend maar deze in de loop der jaren afgeschaft. Wat Europa betreft, bestaat de opkomstplicht naast België ook nog in Griekenland, Luxemburg en Oostenrijk.

De opkomst bij verkiezingen is afhankelijk van het al of niet bestaan van een opkomstplicht, en van het kiesstelsel. In de staten waar één of andere vorm van opkomstplicht geldt, ligt dit gemiddeld vanzelfsprekend hoger dan in staten waar deze verplichting niet geldt. Als we het percentage uitgebrachte stemmen op het totaal van de bevolking van kiesgerechtigde leeftijd beschouwen, dan ligt dit volgens een studie van 171 staten gemiddeld rond 69% in de staten waar één of andere vorm van verplichting bestaat⁶ (N = 24) en rond 63% waar deze niet bestaat (N = 147). Dit verschil is tegen de verwachting in zo gering omdat hier niet het aantal geregistreerde kiesgerechtigden in de noemer staat maar wel alle inwoners van kiesgerechtigde leeftijd (de niet-kiesgerechtigde bevolking van deze leeftijd is dus meegeteld).⁷ Indien men uitsluitend de kiesgerechtigde bevolking zou nemen, dan zijn de verschillen groter. In landen waar de opkomstplicht werd afgeschaft daalde de opkomst stelselmatig.⁸

Ook het kiesstelsel speelt een rol. De deelname aan verkiezingen is gemiddeld het hoogst in de diverse systemen met proportionele vertegenwoordiging (N = 63), ze lijkt gemiddeld iets lager in staten met een semi-proportioneel systeem (N = 21), en is gemiddeld het laagst in staten met een meerderheidssysteem (N = 66).⁹

⁵ Voor een grondige studie zie: A. Lijphart, "Unequal Participation: Democracy's unresolved Dilemma. Presidential Address, American Political Science Association, 1996". *American Political Science Review*, 1997, 91 (1), 5-6; Zie ook: R. Topf, "Electoral Participation". In H.D. Klingemann & D. Fuchs (Eds.), *Citizens and the State. Vol. 1 of Beliefs in Government*, Oxford: Oxford University Press. 1995, pp. 25-51.

⁶ In sommige staten geldt de verplichting tot een bepaalde leeftijd. Er zijn ook verschillen in de mate van sanctionering bij afwezigheid.

⁷ IDEA, Voter Turnout: a Global Survey, 2001, p. 2.

⁸ M. Hooghe & K. Pelleriaux, "Afschaffing van de kiesplicht: een simulatie", *Samenleving en Politiek*, 1997, 4, 5.

⁹ IDEA, *ibid.*, 2001, pp. 1-2; A. Reynolds, B. Reilly, e.a., *The International Handbook of Electoral System Design*, IDEA, Stockholm, 1997, pp. 18-20.

Tabel 1 toont de evolutie in de westerse democratieën voor een aantal vergelijkbare periodes waarin in elk land minstens één parlementsverkiezing plaats had, te beginnen met de eerste verkiezing na 1944 tot de meest recente. In de tabel zijn de percentages deelnemers opgenomen ten opzichte van het aantal geregistreerde stemgerechtigden. We zullen ook even ingaan op het aantal ongeldige stemmen dat doorgaans hoger is ingeval er een opkomstplicht van toepassing is.

Tabel 1. Procentuele evolutie van de deelname aan wetgevende verkiezingen na 1944 in een aantal West-Europese democratieën.¹⁰

Jaar	BEL	NED	FRA	DU	UK	IER	IT	SPA	PO	DEN	ZWE	NOR	FIN	ZW	OOS	GRIE
1945			79,8		72,6					86,3		76,4	74,9		94,3	
1946	90,3	93,1	81,9				89,1									
1947										85,8				71,7		
1948		93,7				74,2	92,2				82,7		78,2		96,8	
1949	94,4			78,5								82,0				
1950	92,6				83,6					81,9						
1951			80,2		81,9	75,3							74,6	69,8		77,2
1952		95,0									79,1					75,4
1953				86,0			93,9			80,8		79,3			95,8	
1953										80,6						
1954	93,2					76,4							79,9			
1955					76,8									68,7		
1956		95,5	82,7								79,6				96,0	75,0
1957				87,8		71,3				83,7		78,3				
1958	93,6		77,2				93,7				77,4		75,0			75,5
1959		95,6			78,7									68,5	94,2	
1960										85,8	85,9	79,1				
1961	92,3			87,7		70,6										81,9
1962			68,7										85,1		93,8	
1963		95,1					92,9							64,5		83,0
1964					77,2					85,5	83,9					81,7
1965	91,6			86,8		75,1						85,4				
1966					76,0					88,6			84,9		93,8	
1967		94,9	81,1											63,8		
1968	90,0		79,9				92,8			89,3	89,3					
1969						76,9						83,8				

(vervolgt)

¹⁰ Voor een globaal beeld, zie R. Topf, *op.cit.*, 1995, p. 41.

Jaar	BEL	NED	FRA	DU	UK	IER	IT	SPA	PO	DEN	ZWE	NOR	FIN	ZW	OOS	GRIE
1970					72,2						88,3		82,2		91,8	
1971	91,5	79,1								87,2				56,4		
1972		83,5		91,1			93,2								92,4	
1973			81,3			76,6				88,7	90,8	80,2				
1974	90,3				78,9											79,6
1975									91,7	88,2			73,8	52,4	92,9	
1976				90,7			93,4		83,3		91,8					
1977	95,1	88,0				76,3		77,0		88,0		82,9				81,1
1978	94,9		71,6													
1979					76,0		90,4	68,1	87,5	89,9	90,7		75,3	48,1	92,2	
1980			70,9	88,6												
1981	94,6	87,0				76,2				87,8			82,0			81,5
1982		81,0				73,8		79,8			91,4					
1982						72,9										
1983				89,1	73,8		89,0	78,6					75,7	48,9	92,6	
1984										88,4						
1985	93,6							75,4			89,9	84,0				83,8
1986		85,8	78,5					70,4							90,5	
1987	93,4			84,3	75,4	73,3	88,9	72,6	86,7				72,1	47,5		
1988			66,2							84,0	86,0					
1989		80,3				68,5		70,0				83,2				84,5
1989																84,3
1990										82,8						
1991									68,2		86,7			46,0	86,1	
1992					77,8	68,5	87,4									
1993			68,9					77,0				75,8				83,0
1994		78,7		79,0			86,1			84,3	88,1				82,5	
1995	91,1								66,3				68,6	42,2	86,0	
1996							82,9	78,1								76,3
1997			68,0		71,5	66,1						78,0				
1998		73,2		83,0						85,9	81,4					
1999	90,6								61,0				65,3	43,2	80,4	
2000								68,7								75,0

* In België is de toename van stemmen tussen 1974 en 1977 toe te schrijven aan een betere registratie.¹¹

** 1997 in UK alleen geldige stemmen.

¹¹ J. Ackaert, L. De Winter, A-M. Aish & A. Frogner, "L'Abstentionnisme électoral et vote blanc et nul en Belgique", *Res publica*, XXXIV (2), 210-211.

Zoals reeds werd aangehaald, is de deelname in vergelijking met de jaren veertig tot tachtig in vrijwel alle West-Europese democratieën afgenomen in de jaren negentig. Dit geldt ook voor het Groot Hertogdom Luxemburg dat niet in de tabel is opgenomen (91,9% in 1988 en 86,5% in 1999). In België waar de opkomstplicht geldt, ligt de deelname op het totaal van de ingeschreven kiezers nog boven 90%, ook al worden geen voelbare sancties verbonden aan het niet deelnemen. Het percentage ongeldige stemmen is er echter groter dan in de andere democratieën, met name gemiddeld rond 5,3% in de jaren veertig en vijftig, en rond 7% in de jaren negentig.¹² In de meeste andere landen ligt dit percentage ongeldige stemmen veel lager, met name rond 1% of minder.

Er zijn toch enkele tendensen waarneembaar in het percentage ongeldige stemmen. In Frankrijk lijkt het percentage ongeldige stemmen wat toe te nemen en situeert het zich in de jaren negentig rond 5%. In Italië is de deelname nog relatief hoog maar is er een toenemend aantal ongeldige stemmen van méér dan 5% in het begin van de jaren negentig tot 7,8% bij de verkiezingen van 1996. In Luxemburg is het percentage ongeldige stemmen ook gestegen tot 6,5%. Zwitserland kent een bijzonder lage opkomst van amper 43,2% bij de meest recente parlementsverkiezingen, maar om dit te beoordelen moet men rekening houden met de sterke traditie van directe democratie in Zwitserland.¹³ In Nederland is de opkomst met vijftien procentpunten gedaald na de afschaffing van de opkomstplicht (van 94,9% naar 80% in 1972, maar nadien is dit opnieuw toegenomen tot boven 85% om sinds 1989 opnieuw te gaan dalen).¹⁴

2. Beschouwingen hierover in recente wetenschappelijke studies

Bovenstaande evolutie naar afnemende deelname aan wetgevende verkiezingen, vooral indien dit berekend wordt op het totaal aantal inwoners van stemgerechtigde leeftijd, heeft de bekende politoloog Arend Lijphart er toe bewogen om er zijn 'presidential address' voor de *American Political Science Association* aan te wijden.¹⁵ Lijphart bekijkt het niet-deelnemen aan verkiezingen vanuit het oogpunt van de ongelijke participatie van de sociale klassen en statusgroepen. Daardoor zou een sociale klasse bias optreden. Daarover zijn de meeste onderzoekers het eens.¹⁶ De vertekening is weliswaar kleiner in de Europese democratieën dan in de V.S. maar ze is bestaande volgens de meeste onderzoekers. Dit werd aangetoond in een groot aantal landen, zoals bijvoorbeeld in Nederland na de afschaffing van de opkomstplicht in 1970.¹⁷ De vertekening heeft niet alleen betrekking op de samenstelling van het

¹² M. Hooghe & K. Pelleriaux, *ibid*, 1997, p. 5; J. Ackaert & L. De Winter, *Electoral Absenteeism and Potential Absenteeism in Belgium*. Paper presented at the 1996 Annual Meeting of the American Political Science Association, San Francisco, August 29 – September 1, 1996.

¹³ A. Lijphart, "Unequal Participation: Democracy's unresolved Dilemma. Presidential Address, American Political Science Association, 1996". *American Political Science Review*, 1997, 91 (1), 3. Dat de deelname aan wetgevende verkiezingen zou afnemen indien er een directe democratie bestaat, is nochtans geen vanzelfsprekendheid. In de staten van de V.S. werd onderzocht of referenda tussen opeenvolgende presidentsverkiezingen de opkomst bij deze verkiezingen positief beïnvloeden. De resultaten lopen uiteen. Een aantal onderzoekers vindt geen effect, maar in een recente studie die de methode van de anderen in vraag stelt, dit lijkt in beperkte mate een positief effect te zijn. Dit zou toegeschreven worden aan de verhoging van de politieke aandacht als gevolg van de mediacampagnes. Zie: M.A. Smith, *Ballot Initiatives, Voter Interest, and Turnout*. Paper presented at the 1999 Annual Meeting of the Western Political Science Association, Seattle, W.A., March 25-27, 1999.

¹⁴ C.W.A.M. Aarts, *op.cit.*, 1999, pp. 15-16. Bij de verkiezingen voor de Provinciale staten is de daling nog drastischer, met name van 85% in 1966 naar 47,1% in 1999. Bij de verkiezingen voor het Europese Parlement in 1999 bedroeg de opkomst slechts 30%.

¹⁵ A. Lijphart, *art.cit.*, 1997, pp. 1-14.

¹⁶ Zie Lijphart, *art.cit.*, 1997, p. 3. Enkele uitzonderingen worden vermeld door R. Topf, *op.cit.* 1995.

¹⁷ Zie: S. Verba, N.H. Nie & J. Kim, *Participation and Political Equality: A Seven nation Comparison*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.

feitelijke kiezerskorps naar genoten onderwijsniveau (vergeleken met de kiesgerechtigde bevolking), maar samenhangend daarmee ook op de samenstelling van de effectief kiezende bevolking qua sociale status en beroepsuitoefening.¹⁸ Volgens Lijphart en andere politologen zou de dalende opkomst problematisch zijn voor de democratie omdat enerzijds de beleidsvoorkeuren van de stemmers en de niet-stemmers zouden verschillen waardoor een vertekening zou optreden.¹⁹ Anderzijds, zou zoals reeds aangehaald, de representatieve democratie niet optimaal werken omwille van de feitelijke ongelijkheid in deelname.

In een studie van Topf wordt echter geargumenteed dat de correlaties tussen stemgedrag en opleiding niet significant zijn, en dat lager en hoger geschoolden evenveel kans hebben om te participeren aan verkiezingen.²⁰ Men moet echter bij de cijfers van Topf aanstippen dat, ook al zouden de participatie-indices²¹ voor laag- en hooggeschoolden niet significant van één verschillen, ze toch voor vrijwel alle West-Europese democratieën in dezelfde richting gaan. Met uitzondering van België, Finland en Groot-Brittannië nemen naar verhouding de lager geschoolden minder dan hoger geschoolden deel aan verkiezingen (de ratio varieert tussen 0,60 voor Italië tot 0,93 voor Spanje, en is gemiddeld iets hoger dan 0,80).²² We zullen verder nauwkeuriger onderzoeken wat we kunnen verwachten in België.

Volgens sommige studies heeft het afschaffen van de opkomstplicht gevolgen voor de electorale sterkte van 'linkse' en 'rechtse' partijen.²³ Volgens een simulatie uitgevoerd op Vlaamse gegevens van het ISPO zou dit maar in beperkte mate het geval zijn in Vlaanderen.²⁴ Met betrekking tot de vraag of het afschaffen van de opkomstplicht en de daaruit voortkomende verandering in samenstelling van het effectief kiezerskorps ook gevolgen heeft voor het beleid, zijn niet zoveel studies verschenen, maar volgens Lijphart zou men toch mogen besluiten dat dit in het nadeel zou zijn van de minderbevoorrechten in de maatschappij.²⁵ Deze studies hebben echter over het algemeen betrekking op het verleden (de periode 1960-1998)²⁶ of uitsluitend op de Amerikaanse staten.²⁷ Volgens de studie van Hicks en Swank over de achttien kapitalistische democratieën in de periode 1960 tot 1982 zouden zowel de deelname aan verkiezingen, als het type van regeringen (links en

¹⁸ A. Lijphart, *art. cit.*, 1997, pp. 4-5

¹⁹ Deze argumenten en de tegenargumenten komen verder aan de orde in sectie 3.

²⁰ R. Topf, *op. cit.*, 1995, p. 49. Men moet ook aanstippen dat Topf naast de gespecialiseerde verkiezingsonderzoeken en de data van het ISSP (International Social Survey) ook gebruikmaakt van minder betrouwbare Eurobarometers. Volgens hem zijn in de westerse democratieën ook de lager geschoolden voldoende opgeleid om te kunnen stemmen. De electorale studies in de diverse landen komen meestal tot de conclusie dat er wel een verband bestaat tussen opkomst en genoten opleiding in situaties waar geen verplichting bestaat. Zie: A. Lijphart, *art. cit.*, 1997, pp. 3-5.

²¹ De participatie-index is de verhouding tussen de deelname bij lager en bij hoger geschoolden. Indien de deelname gelijk is, dan is de index gelijk aan 1. Als die lager is, dan is dat in het nadeel van de lager geschoolden.

²² R. Topf, *op. cit.*, p. 49.

²³ A. Pacek & B. Radcliff, "Turnout and the Vote for Left-of-Centre Parties: A Cross-National Analysis", *British Journal of Political Science*, 1995, 25, 137-143.

²⁴ M. Hooghe & K. Pelleriaux, "Afschaffing van de kiesplicht. Een simulatie". *Samenleving en Politiek*, 1997, 4, 5-14. De gegevens van het Interuniversitair Steunpunt Politieke Opinieonderzoek (ISPO) aan de K.U.Leuven zijn gedocumenteerd in M. Swyngedouw, J. Billiet, J. Carton & R. Beerten, *Data file of the Voters' Study in Connection with the 1991 General Elections*, Leuven, ISPO, 1993.

²⁵ A. Lijphart, *art. cit.*, 1997, p. 5.

²⁶ A.M. Hicks & D.H. Swank, "Politics, Institutions, and Welfare Spending in Industrialized Democracies, 1960-1982", *American Political Science Review*, 1992, 86, 658-674.

²⁷ K.Q. Hill, & J.E. Leighley, "The Policy Consequences of Class Bias in State Elections", *American Journal of Political Science*, 1992, 36, 351-365.

centrum) de welvaartsuitgaven doen toenemen en zou het effect van de opkomst ongeveer van dezelfde omvang zijn als het effect van het type van regering.²⁸

Een heel hard en overtuigend wetenschappelijk bewijs van het effect van de opkomstplicht voor de West-Europese welvaartstaten lijkt moeilijk te leveren, omdat men niet weet hoe een bepaald beleid er zou uitgezien hebben indien het feitelijke kiezerskorps anders zou samengesteld geweest zijn. Het is bovendien zo dat in de vermelde studies niet de opkomstplicht een verklarende variabele is, maar wél de hoogte van de deelname die ook nog varieert over kiessystemen zonder opkomstplicht. Deze deelname is natuurlijk het hoogst in geval van een verplichting. Het is bovendien niet aangetoond dat het effect het gevolg is van een verschil in sociale samenstelling van het kiezerskorps. Het lijkt logisch dat politici vooral rekening zouden houden met de effectieve kiezers, maar een feitelijk bewijs hiervan is wetenschappelijk niet zo gemakkelijk te leveren. In dit verband wordt gewezen op andere kanalen van politieke mobilisatie waarlangs burgers hun voorkeur kenbaar maken. Dat er een vertekening qua sociale klasse zou optreden door het afschaffen van de opkomstplicht is echter wél aangetoond.

Om de dalende participatie aan verkiezingen tegen te gaan, stelt Lijphart verschillende institutionele remedies voor. Vooreerst kan men de registratie vereenvoudigen zodat er een kleinere drempel is om te participeren. Op de tweede plaats zou men kunnen sleutelen aan het kiessysteem. Zoals reeds aangehaald is de opkomst doorgaans groter in proportionele systemen. Dit zou tot een toename van een tiental procentpunten kunnen leiden. Vervolgens zou men kunnen proberen om het aantal verkiezingen te beperken, door bijvoorbeeld verkiezingen voor lagere niveaus samen te organiseren met algemene verkiezingen. Men kan de deelname vergemakkelijken door ze bijvoorbeeld op weekends of verlofdagen te organiseren. Ten slotte kan men overwegen om de opkomstplicht in te voeren.²⁹ Dit is natuurlijk het sterkste middel om de deelname op te drijven, zelfs al is aan het afwezig blijven slechts een geringe sanctie verbonden. Dit blijkt uit de gegevens van België en uit enkele Zwitserse kantons waar de opkomstplicht bestaat. Ook al is de opkomstplicht het enige middel dat de hoge deelname als vanzelf verzekert, toch is het volgens Lijphart mogelijk dat alle andere middelen samen tot een voldoende hoge opkomst leiden.³⁰

3. De argumenten van voor- en tegenstanders van de opkomstplicht

Er worden zowel door de voorstanders als door de tegenstanders van de opkomstplicht talrijke argumenten gegeven om hun standpunten te staven. Verscheidene van deze argumenten leunen aan bij uiteenlopende politiek-filosofische opvattingen over de democratie.³¹ We zullen beginnen met naar ons oordeel de twee meest belangrijke argumenten. Daarna volgen een aantal secundaire argumenten.

Het belangrijkste argument in het voordeel van de opkomstplicht is de vermelde maatschappelijke ongelijkheid en de vertekening inzake sociale samenstelling van het kiezerskorps in vergelijking met de totale bevolking op stemgerechtigde leeftijd. De voorstanders van de opkomstplicht geloven niet dat het al of niet gaan stemmen uitsluitend beïnvloed wordt door de politieke belangstelling die elke

²⁸ A.M. Hickx & D.H. Swank, *art. cit.*, 1992, p. 666.

²⁹ A. Lijphart, *art. cit.*, 1997, pp. 7-8.

³⁰ A. Lijphart, *art. cit.*, 1997, pp. 9-10.

³¹ Verschillende argumenten van de voorstanders van de opkomstplicht leunen aan bij het 'ontwikkelingsmodel' van democratie terwijl een aantal argumenten van de tegenstanders van de opkomstplicht aansluit bij het 'beschermingsmodel' van democratie.

burger vrij kan aan de dag leggen. Zij gaan er van uit dat die belangstelling gebonden is aan de sociale positie die wordt ingenomen, en dat ze in grote mate bepaald is door factoren uit het verleden, zoals het genoten onderwijs. Het gaat hier voor een deel om een culturele erfenis die ongewild een democratisch tekort met zich meebrengt. Door iedereen te verplichten om te gaan stemmen kan volgens hen dit tekort structureel ongedaan gemaakt worden zodat als het ware het ‘sociaal geërfde’ nadeel wordt weggenomen, ook al gaat dat ten koste van de ‘vrijheid’.³² Bemerkt dat de voorstanders van de opkomstplicht aan de voorstanders van de ‘vrije keuze’ antwoorden dat die vrije keuze een illusie is. De burgers zijn bijgevolg niet gelijk in het uitoefenen van hun vrije wil. Men kan dus op grond van die ‘vrije wil’ geen vrijheid van deelname verantwoorden.³³ Impliciet wordt in deze stelling verondersteld dat politici er zullen rekening mee houden als sommige bevolkingsgroepen feitelijk minder vertegenwoordigd zijn onder hun kiezers, en dat dit op termijn zal uitmonden in een ander beleid. De politieke voorkeur van sommige sociale groepen zal immers minder tot uitdrukking komen.

Het voornaamste argument van de tegenstanders van de opkomstplicht heeft betrekking op de relatie tussen politieke belangstelling, politiek wantrouwen, en politieke kennis enerzijds, en het al of niet deelnemen aan verkiezingen anderzijds. Indien ongeïnformeerde en ongeïnteresseerde kiezers tegen hun zin toch gaan stemmen omdat ze moeten, dan vertekent dit de resultaten in het nadeel van mensen die wel belangstelling opbrengen voor de politiek. Door de apolitieke burgers naar het stemhokje te dwingen, wordt deze niet noodzakelijk bij de politiek betrokken maar wordt op een heel gebrekkige wijze de (valse) indruk gegeven dat aan het politieke gebeuren door iedereen geparticipeerd wordt.³⁴ Een willekeurige stem wordt een waardeloze stem geacht.³⁵ De tegenstanders van de opkomstplicht gaan er van uit dat de burgers een vrije wil hebben die zij in voldoende mate verantwoord kunnen gebruiken.

Andere argumenten die men bij de voorstanders van de opkomstplicht kan horen zijn de volgende:³⁶

- Het deelnemen aan verkiezingen zal de interesse in de politiek en de participatie op andere domeinen doen toenemen.³⁷ Opkomstplicht is een stimulans om zich te informeren.
- De opkomstplicht zou een gunstig effect hebben op het verminderen van de rol van geld in de politiek omdat geen grote campagnefondsen nodig zijn om de burgers te overtuigen om te gaan stemmen.
- In proportionele kiesstelsels zou de afschaffing van de stemplicht het systeem zelf ondergraven omdat de evenredige vertegenwoordiging erdoor zou ongedaan gemaakt worden.³⁸
- Het afschaffen van de opkomstplicht en de daaruit voorkomende lagere opkomst zou gecompenseerd worden door een toename van andere politieke middelen, zoals straatgeweld.

³² Zie hiervoor de argumenten van Mark Hooghe in: B. Maddens & M. Hooghe, “Pro en contra afschaffing van de kiesplicht”, *Kultuurleven*, 1998, 65, 11-15; A. Lijphart, *art.cit.*, 1997, p. 10.

³³ Mark Hooghe in: B. Maddens & M. Hooghe, *art.cit.*, 1998, p. 14.

³⁴ Zie de argumentatie van Bart Maddens in: B. Maddens & M. Hooghe, *art.cit.*, pp. 6-11.

³⁵ A. Lijphart, *art.cit.*, 1997, p. 10.

³⁶ *Ibid.*, pp. 10-11.

³⁷ Bemerkt dat de onderzochte band tussen sociaal kapitaal en stemintentie hier omgekeerd wordt, zie: J. Billiet, “Sociaal kapitaal, levensbeschouwelijke betrokkenheid en maatschappelijke integratie in België”, *Tijdschrift voor Sociologie*, 1998, 19 (1), 33-54.

³⁸ Dit argument wordt in voetnoot vermeld door A. Lijphart, *art.cit.*, 1997, p. 10 en het refereert aan R.B. Andeweg & G.A. Irwin, *Dutch Government and Politics*. New York: St. Martin’s Press. 1993.

- Via de opkomstplicht beschikt men over een goede barometer om de wensen van de bevolking te peilen, omdat men dan informatie heeft over feitelijk gedrag (stemgedrag) en niet alleen over opinies zoals in enquêtes.
- Door de opkomstplicht worden de politieke partijen verplicht om te luisteren naar de stem van de perifere kiezers.³⁹
- Door de opkomstplicht hebben de verkiezingen een grotere mate van legitimiteit omdat de uitkomst op de stemmen van méér burgers steunt.
- De verplichting om te gaan stemmen is eigenlijk maar een kleine inperking van de individuele vrijheid want men verplicht de kiezer niet om een stem uit te brengen, hij moet zich alleen maar aanmelden en een stembulletin deponeren.
- Het niet gaan kiezen is een vorm van 'freeriding' (profiteren). Men neemt de voordelen van de democratie maar men weigert er iets in te investeren.

De bijkomende argumenten van de tegenstanders van de opkomstplicht zijn de volgende:

- Door het vrijlaten van de participatie aan verkiezingen zal veel meer aandacht geschonken worden aan de campagne en zullen de politieke partijen zich moeten inspannen om kiezers via zinvolle argumenten te overtuigen om te gaan stemmen. De verkiezingen zijn dan meer bewust en dit zou een democratisch voordeel zijn.⁴⁰
- De ongelijkheid die optreedt tussen kiezers en niet-kiezers wordt gecompenseerd door andere vormen van mobilisatie waarin de niet-deelnemers aan verkiezingen hun politieke voorkeur kunnen uitdrukken.
- Een te hoge opkomst is gevaarlijk voor de democratie omdat dit er zou op wijzen dat veel apolitieke burgers gaan stemmen. In dit verband wordt verwezen naar het voorbeeld van de Weimar-republiek. Degenen die de stemplicht willen afschaffen om de aanhang voor extreem rechts te verminderen, situeren zich in de lijn van dit argument.⁴¹
- De meeste staten kennen geen opkomstplicht, het is dus achterhaald om in deze tijden van vrijheid van individuele beslissing, de burgers te verplichten om te gaan stemmen.
- Het invoeren van de opkomstplicht kan wel een interessant middel zijn om het conflict tussen het democratische ideaal van participatie en gelijkheid op te lossen, maar het zondigt tegen een derde democratisch ideaal, met name de individuele vrijheid. De opkomstplicht is bijgevolg ondemocratisch.⁴²
- Veel kiezers blijken in feite tegen hun zin te komen kiezen omdat ze gedwongen zijn, en zulke sfeer is niet goed voor het vertrouwen van de burger en voor de politieke participatie.⁴³ De opkomstplicht verhoogt dus de zgn. 'kloof met de burger'.

4. De intentie om niet te gaan stemmen: empirisch onderzoek in België

Hoe zou het in België kunnen zijn indien er geen opkomstplicht zou bestaan? In het verkiezingsonderzoek van het *Interuniversitair Steunpunt Politieke-Opinieonderzoek (ISPO/PIOP)*⁴⁴

³⁹ B. Maddens & M. Hooghe, *art.cit.*, 1998, p. 6.

⁴⁰ Zie de argumentatie van Bart Maddens in: B. Maddens & M. Hooghe, *art.cit.*, 1998, pp. 6-8.

⁴¹ Bemerk dat dit argument eveneens in omgekeerde richting werkt, namelijk in het voordeel van de permanente opkomstplicht. Het argument zou immers slechts opgaan indien men plots overstapt van vrijheid naar opkomstplicht. A. Lijphart, *art.cit.* 1997, p. 10. Dit argument wordt ook vermeld door C.W.A. Aarts, *op.cit.*, 1999, p. 8. Het is afkomstig uit de bekende studie van S.M. Lipset, *Political Man*, London: Heinemann, 1959.

⁴² *Ibid.*, 1997, p. 11.

⁴³ B. Maddens & M. Hooghe, *art.cit.*, 1998, p. 16.

wordt sinds de parlementsverkiezingen van 1991 de vraag gesteld ‘*Indien het stemmen voor het parlement niet langer verplicht zou zijn in België, zou U dan steeds, meestal, soms of nooit gaan stemmen?*’. De respondenten die “nooit” antwoorden, geven ons vermoedelijk een redelijk betrouwbaar beeld van degenen, die indien het stemmen niet verplicht zou zijn, vrijwel zeker niet zouden gaan kiezen.⁴⁵ Het verkiezingsonderzoek bevat een aantal interessante sociale achtergrondkenmerken van de kiezers die een licht kunnen werpen op deze categorie van de bevolking, het gaat hier onder meer om de genoten opleiding van de kiezers, de sekse, het actief lidmaatschap van verenigingen, de leeftijd en de taalgroep (Nederlandstalig, Franstalig). Verder bevat het ISPO schalen die de politieke kennis, de politieke belangstelling, en het wantrouwen in de politiek en in politieke instellingen meten. Vanzelfsprekend bevat dit onderzoek ook informatie over het feitelijke stemgedrag. Aangezien de Belgische dataset voor de verkiezingen van 1999 nog niet helemaal klaar is voor vergelijkende analyse,⁴⁶ wordt hier gebruik gemaakt van het ISPO/PIOP-onderzoek n.a.v. de verkiezingen van 1995. In de correct gewogen steekproeven van 1991 en 1995 bedraagt in België het aantal kiezers dat nooit zou gaan stemmen indien dit niet verplicht zou zijn 28% tot 30%. In 1999 is dat in Vlaanderen van dezelfde orde.⁴⁷

Laten we eerst even kijken naar de sociale kenmerken die de intentie om niet te gaan stemmen voorspellen. We maken gebruik van een logit model waarbij de parameters met het oog op een eenvoudige interpretatie omgezet worden in verschillen t.o.v. van het gemiddelde percentage.⁴⁸ De effectparameters van elk statistisch model zijn opgenomen in *Bijlage*. Zoals reeds werd gevonden in

⁴⁴ Het verkiezingsonderzoek wordt sinds 1991 uitgevoerd door een Nederlandstalige onderzoeksgroep (ISPO) o.l.v. J. Billiet en door een Franstalige onderzoeksgroep o.l.v. A. Frogner (PIOP).

⁴⁵ Uit onderzoek is geweten dat er geen perfect verband bestaat tussen wat mensen zeggen te zullen doen en tussen wat mensen feitelijk doen. Het gaat hier bijgevolg om een schatting. Er zullen wellicht ondervraagden zijn die beweren dat ze niet zouden stemmen, die uiteindelijk wel zullen stemmen. Anderzijds zullen er ook wel zijn die beweren dat ze (waarschijnlijk) wél zullen stemmen, en die toch niet stemmen. Men zou aan elk van deze categorieën verschillende kansen kunnen verbinden en onder diverse hypothesen werken, zoals verder in deze studie gebeurt bij het inschatten van het effect op het stemgedrag. Wij werken hier dus onder een welbepaalde hypothese, met name dat de uiterste categorieën voor 100% bestaan uit stemmers, respectievelijk niet-stemmers. Redelijke (lichte) wijzigingen aan deze hypothese door met andere kansen te werken, hebben geen grote invloed op de effecten die hier getoond worden. Het globale percentage van 27,6% dat niet zou gaan stemmen is een redelijke schatting in het licht van de buitenlandse gegevens. Men moet echter wél voor ogen houden dat we te maken hebben met een proxy -variabele.

⁴⁶ Om op een correcte wijze de datasets voor de Vlaamse (ISPO) en de Franstalige (PIOP) respondenten te kunnen vergelijken moeten gepaste weegcoëfficiënten gebruikt worden. De weging volgens het genoten onderwijs is hierbij doorslaggevend omwille van de grotere non-respons bij lager geschoolden. Momenteel zijn wij nog niet in staat om de correcte weegfactoren voor de PIOP-dataset te berekenen.

⁴⁷ In 1999 bedraagt het geobserveerde aantal ondervraagden dat beweert nooit te zullen stemmen indien dit niet verplicht zou zijn 21,7% (Zie hiervoor: E. Meersseman, J. Billiet, A. Depickere & M. Swyngedouw, *1999 General Election Study Flanders-Belgium. Codebook: Questions and Frequency tables*, Leuven, ISPO, 2001, p. 57). Dit is natuurlijk een onderschatting omwille van de ondervertegenwoordiging van lager geschoolden en minder politiek geïnteresseerden (panel uitval). In de correct gewogen steekproef voor Vlaanderen kan dit aantal op 26,3% geschat worden. Dit wijst echter vermoedelijk niet op een afname omdat er na weging omwille van het panelgedeelte in de steekproef nog steeds enige vertekening is in de richting van de meer geïnteresseerde kiezers.

⁴⁸ Om het effect van de vermelde achtergrondkenmerken op de kans op nooit, soms of meestal te gaan stemmen te schatten, wordt gebruikgemaakt van een logistische regressie via de CATMOD-procedure van SAS (een logit analyse). De parameters zijn echter nogal moeilijk te interpreteren omdat de te verklaren variabele niet de kans om nooit, soms of meestal te gaan stemmen is, maar wel de *kansverhouding* op nooit/meestal respectievelijk soms/meestal te gaan stemmen, gegeven elke categorie van de achtergrondvariabelen waartoe de betreffende kiezers behoren. Daarom werden de effectparameters via een door het ISPO uitgewerkte procedure omgezet in afwijkingen van het gemiddelde percentage (verschillen in percentagepunten). Zie hiervoor: M. Swyngedouw, *De keuze van de kiezer. Naar een verbetering van de schattingen van verschuivingen en partijvoorkeur bij opeenvolgende verkiezingen en peilingen*. Leuven & Rotterdam: SOI & BMG, 1989.

de wetenschappelijke literatuur daaromtrent,⁴⁹ heeft de genoten opleiding de grootste voorspellingswaarde. Er blijkt echter een interactie te bestaan met de sekse van de kiezers. Dit wil zeggen dat de relatie tussen de stemintentie en de genoten opleiding verschilt tussen mannen en vrouwen. Bij nader toezien blijkt dat de intentie om nooit te gaan stemmen iets lager is bij mannen dan bij vrouwen maar vooral dat er een groot verschil is tussen mannen en vrouwen die lager secundair onderwijs volgden.

Tabel 2. Netto-effecten van de taalgroep, de genoten opleiding, de sekse en het actieve lidmaatschap van verenigingen op de intentie om nooit te gaan stemmen indien dit niet verplicht zou zijn (ISPO, 1995: steekproef van 3.670 Belgische kiezers. De relatieve omvang van de verschillende categorieën is opgegeven tussen haakjes).

<i>Kenmerk</i>		<i>Steeds stemmen</i>	<i>Soms stemmen of twijfel</i>	<i>Nooit stemmen</i>
Totaal		54,0	18,5	27,6
<i>Taalgroep</i>				
Nederlands (61,8%)		-0,8	+0,9	+1,9
Frans (37,2%)		+4,6	-1,9	-3,2
<i>Onderwijs*Sekse</i>				
<i>Mannen (48%)</i>				
Lager onderwijs (8, %)		-17,9	-2,16	+20,1
Lager secundair (12,3%)		-1,2	+2,42	-1,3
Hoger secundair (14,0%)		+6,4	+1,5	-8,0
Hoger onderwijs (13,0%)		+22,7	-5,48	-17,3
<i>Vrouwen (52%)</i>				
Lager onderwijs (12,1%)		-22,5	-0,8	+23,2
Lager secundair (12,4%)		-14,2	-1,3	+15,4
Hoger secundair (14,4%)		+2,1	+2,1	-4,3
Hoger onderwijs (13,2%)		+14,7	-7,0	-16,8
<i>Actief lidmaatschap van organisaties</i>				
Geen (63,9%)		-4,8	+1,1	+3,7
Wel (36,1%)		+8,5	2,0	-6,5

$L^2 = 49,6$; $df = 44$; $p = 0,26$

Het actieve lidmaatschap van verenigingen remt het verzaken aan het gaan stemmen af, en in de ISPO/PIOP-data zouden méér Nederlandstalige kiezers de intentie hebben om niet te gaan stemmen, dan dit bij de Franstaligen het geval is (zie Tabel 2). Dit was ook al in 1991 het geval. De leeftijd blijkt netto geen enkel effect te hebben. Laten we deze effecten eens wat nauwkeuriger bekijken.

Op de intentie om steeds, soms of nooit te gaan stemmen, oefent de genoten opleiding het grootste effect uit. Dit effect werd ook in 1991 waargenomen en het is, voor zover we kunnen nagaan, in 1999 nauwelijks gewijzigd. Gemiddeld beweert 54% van de ondervraagden steeds te gaan stemmen, maar bij de hoger geschoolde mannen en vrouwen is dat respectievelijk 22,5 en 14,7 procentpunten hoger. Het percentage hoger geschoolden dat dus steeds gaat stemmen is rond 75% bij de hoger geschoolde mannen en rond 69% bij de hoger geschoolde vrouwen. Bij de mannen en vrouwen die enkel lager onderwijs genoten hebben is het andersom, daar neemt het percentage dat steeds zou gaan stemmen

⁴⁹ Ibid., 1997, p. 3.

met 17,9 tot 22,5 procentpunten af naargelang het om mannen of om vrouwen gaat. Het percentage mannelijke en vrouwelijke kiesgerechtigden dat steeds zou gaan stemmen mag op 36% geraamd worden als het om mannen gaat en op ongeveer 32% als het om vrouwen gaat. Bij de vrouwen is er echter vermoedelijk nog iets anders aan de hand. Ook vrouwen die lager secundair onderwijs volgden, zouden aanzienlijk minder dan gemiddeld steeds gaan stemmen (min 14,2 procentpunten, dit is dus ongeveer 40%); de mannen die lager secundair onderwijs gevolgd hebben, wijken inzake stemintentie niet af van het gemiddelde. Men zou hieruit kunnen besluiten dat het gevolgd hebben van lager secundair onderwijs wél een gunstig effect heeft op de politieke participatie bij de mannen, maar niet bij de vrouwen.⁵⁰

Verder blijkt dat bijna de helft van de lager geschoolde mannen en vrouwen nooit zou gaan stemmen. Bij de hoger geschoolden daalt dit aantal tot één op tien. Het aandeel van de kiesgerechtigden met enkel lager onderwijs is rond 36% bij de mannen en vrouwen die nooit zouden stemmen. Dit is bijna dubbel zoveel als in de kiesgerechtigde bevolking in haar geheel.

Men kan deze bevindingen ook nog anders bekijken. Als er gemiddeld in de bevolking 17% kiesgerechtigden mannen zijn met ten hoogste een diploma van lager onderwijs, dan bedraagt dit aantal onder de mannen die steeds zouden gaan stemmen nog geen 11%. Als er gemiddeld in de bevolking 23% vrouwen met ten hoogste een diploma van het lager onderwijs zijn, dan bedraagt dit aantal bij de vrouwen die steeds gaan stemmen maar 15%. Als we naar de kiesgerechtigde mannen en vrouwen met een diploma van het hoger onderwijs kijken, dan bedraagt hun aandeel bij degenen die steeds gaan stemmen ongeveer 35%. In de totale kiesgerechtigde bevolking is het aandeel van mannen en vrouwen met een diploma hoger onderwijs ongeveer tien procentpunten lager. Bij de mannen is de ratio ‘hoger/lager onderwijs’ 1,58. Onder de mannen die steeds zouden stemmen is de ratio ‘hoger/lager onderwijs’ 3,4. Bij de vrouwen is dit 1,09 versus 2,78. Dit betekent dat de hoger geschoolden veel sterker zullen vertegenwoordigd zijn onder de deelnemers aan verkiezingen, dan dit in de totale kiesgerechtigde bevolking het geval is.

De overige effecten zijn geringer in omvang. Toch bemerken we dat kiesgerechtigden die actief bij het verenigingsleven betrokken zijn 8,5 procentpunten méér dan gemiddeld verklaren dat ze steeds zouden gaan stemmen en 6,5 procentpunten minder dan gemiddeld beweren dat ze nooit zouden gaan stemmen. Dit effect op de politieke participatie sluit aan bij de bestaande literatuur over sociaal kapitaal.⁵¹

Franstalige kiezers lijken iets meer dan gemiddeld geneigd om steeds te gaan stemmen. Minder onder hen zouden nooit gaan stemmen. Is dit verschil reëel of is het toe te schrijven aan verschillen in de steekproeven omwille van het groter aantal ondervraagden dat in Franstalig België weigert om mee te werken aan enquêtes. Deze mogelijkheid bestaat.⁵² Uit onderzoek is geweten dat non-respons

⁵⁰ In de Vlaamse dataset van 1999 blijkt de interactie tussen bereidheid om steeds te gaan stemmen, sekse en genoten onderwijs echter veel zwakker te zijn.

⁵¹ S. Verba, K.L. Schlozman & H.E. Brady, *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, M.A., 1997; J. Van Deth, “De politieke betekenis van maatschappelijke participatie”, *Acta Politica*, 27 (4), 1992, 425-444; G. Parry, G. Moyser & N. Day, *Political Participation and Democracy in Britain*, Cambridge, 1992.

⁵² In 1991 hadden de Franstalige kiezers eveneens een significant kleinere kans om nooit te gaan stemmen indien dit niet verplicht zou zijn. Het aantal weigeringen tot medewerking lag toen eveneens 10 procentpunten lager bij de Franstaligen.

samengaat met gebrek aan politieke belangstelling.⁵³ Indien in Wallonië en Brussel relatief minder kiezers met weinig interesse in de steekproef aanwezig zijn, dan kan dit het verschil verklaren in de bereidheid om steeds of nooit te gaan stemmen. We kunnen deze mogelijkheid niet volledig uitsluiten.⁵⁴ Andere onderzoeksgegevens over politieke betrokkenheid laten immers ook niet toe te besluiten dat Nederlandstalige kiezers minder op de politiek betrokken zouden zijn dan Franstalige kiezers.⁵⁵

Bemerk dat in bovenstaande tabel ook de omvang van de verschillende categorieën van de verklarende variabelen is opgenomen (percentages tussen haakjes). Dit laat toe om de politieke draagwijdte van een effect in te schatten. Een zwak effect dat voorkomt in een groot deel van de bevolking kan bijvoorbeeld op politiek vlak belangrijker zijn dan een sterk effect in een kleinere bevolkingsgroep.

Naast deze sociale kenmerken van de kiezers spelen vanzelfsprekend ook houdingen een rol. De drie volgende kenmerken blijken van belang te zijn als ‘subjectieve’ predictoren van de al of niet bereidheid om te gaan stemmen indien er geen verplichting zou zijn: politieke kennis, politieke belangstelling, en politieke machteloosheid. Deze drie kenmerken, kennis en belangstelling in het bijzonder, hangen sterk samen. Kiezers die meer belangstelling hebben in de politiek kennen er doorgaans ook meer van, en wat niet noodzakelijk zo vanzelfsprekend is, ze voelen zich ook minder machteloos op politiek gebied.⁵⁶

De politieke kennis is in ISPO/PIOP in 1995 gemeten door het voorleggen van veertien nationale politici uit Nederlandstalig en Franstalig België met als opdracht aan te geven tot welke partij elkeen behoort. De politieke belangstelling werd gemeten door drie vragen, één over de belangstelling voor politiek (heel veel, veel, min of meer, weinig en geen), een vraag over het volgen van politiek nieuws in de media (dagelijks, vaak, nu en dan, zelden, nooit), en een vraag over het discussiëren over politiek met vrienden (dagelijks, vaak, nu en dan, zelden, nooit). Dit is een klassiek meetinstrument voor het meten van politieke belangstelling.⁵⁷ Politieke machteloosheid werd voor deze analyse gemeten door

⁵³ G. Loosveldt, A. Carton & J. Pickery, “Respondent characteristics on refusals in a panel survey”. In: A. Koch & R. Porst (Eds.), *Nonresponse in Survey Research*. ZUMA Nachrichten Spezial, August 1998, pp. 249-261; J. Billiet, “De publieke opinie ondervraagd. Zin en onzin van opiniepeilingen”. In: B. Raeymaekers en A. van de Putte (Eds.), *Krachten voor de toekomst. Lessen voor de eenentwintigste eeuw*. Leuven: UP/Dauidsfonds, 2000, pp. 276-281; G. Loosveldt & A. Carton, “An empirical test of a limited model for panel refusals”, *International Journal of Public Opinion Research*, 2001, 13 (2), 173-185; G. Loosveldt & A. Carton, “Knowledge from whom? Het effect van utilitair individualisme en politieke machteloosheid op de non-respons in de tweede golf van een panel-survey”. *Mens en Maatschappij*, 2001, 76 (1), 44-56. Het effect van de non-respons op de schatting van de opkomst werd eveneens bestudeerd in de studie van Aarts, die tot een gelijkaardige conclusie komt. Zie C.W.A.M. Aarts, *op.cit.*, 1999, pp. 28-31.

⁵⁴ In de niet-gewogen dataset van de Franstalige kiezers in 1999 is het aantal dat nooit zou gaan stemmen precies gelijk aan de Vlaamse kiezers, namelijk 21,7%. Een vergelijking met behulp van een voorlopige weegfactor voor de Franstalige respondenten laat voorlopig niet toe om de hypothese van een methode-effect (omwille van verschillen in non-respons) uit te sluiten. Dit zal later nauwkeuriger onderzocht worden.

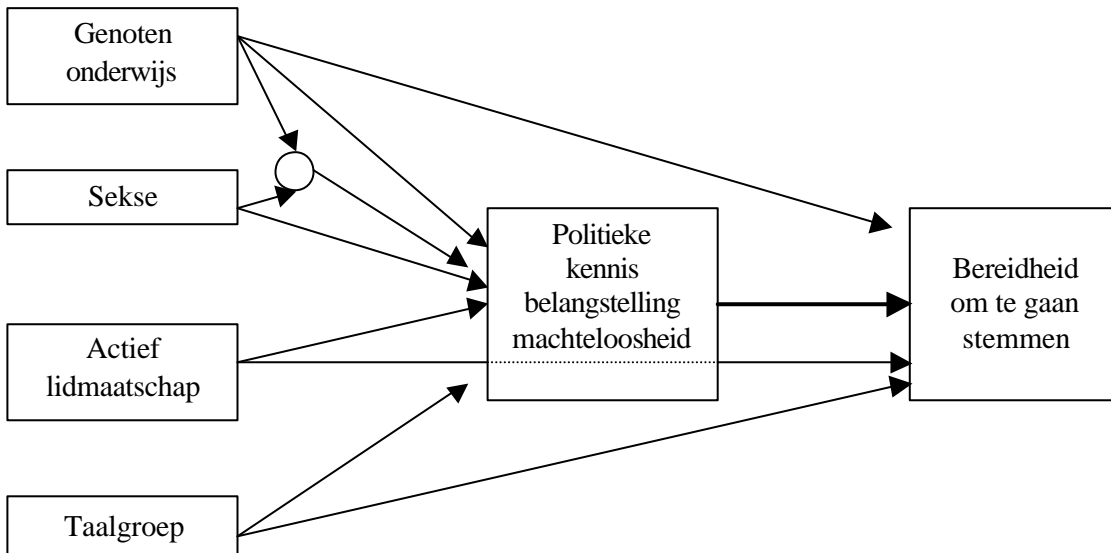
⁵⁵ Zie: J. Billiet, “Les opinions politiques des Flamands”, *La Revue Générale*, 1999, 134 (5), 9-17.

⁵⁶ Dit is duidelijk het geval in de gegevens van ISPO 95 maar ook in de grondige studie over politieke kennis en gebruik van de media in Vlaanderen, zie: J. Billiet, B. Cambré & M. Swyngedouw, “De kennis van de federale logica en van de bevoegdheden en het beleid van de Vlaamse Overheid: een verklaringsmodel”, *Res Publica*, 1997, (4), 609-625. Dit model stemt, op het effect van de taalgroep en het interactie-effect van sekse en leeftijd na, overeen met het model in de studie van C.W.A.M. Aarts, *op.cit.*, 1999, p. 63. Er zijn ook in België nog andere achtergrondkenmerken van belang, zoals kerkelijke betrokkenheid, maar we hebben ons hier beperkt tot de voornaamste.

⁵⁷ J. Van Deth, “Interest in Politics”. In: Jennings et al., (Eds.), *Continuities in Political Action. A Longitudinal Study of Political Orientations in Three Western Democracies*, New York, 1990, pp. 425-444.

een mix van vijf uitspraken die zowel het gevoel van machteloosheid als van wantrouwen in de politiek uitdrukken.⁵⁸

Figuur 1. Verklaring van de bereidheid om te gaan stemmen indien dit vrij zou zijn

In het passende model blijkt elk van deze drie politieke variabelen zoals verwacht een sterk effect te hebben.⁵⁹ Maar daarnaast blijven ook nog het genoten onderwijs, en in mindere mate het actief lidmaatschap van verenigingen en zelfs de taalgemeenschap een rol spelen. Dit betekent dat deze achtergrondkenmerken niet alleen onrechtstreeks via de drie politieke variabelen een effect hebben op de intentie nooit te gaan stemmen indien dit niet verplicht zou zijn, maar ook nog een rechtstreeks effect hebben. Het effect van het behoren tot een taalgroep lijkt zelfs nog toe te nemen in dit model.⁶⁰ In Tabel 3 tonen we echter alleen de effecten van de drie politieke variabelen omdat de totale effecten van de overige variabelen reeds in Tabel 2 te vinden zijn. Het model dat wij hier vinden (in de Tabellen 1 en 2 samen), wordt aanschouwelijk voorgesteld in Figuur 1.

Aangezien het hier om netto-effecten gaat, betekent dit dat, afgezien van hun gebrek aan politieke kennis, belangstelling en ‘gebof in de politiek’, het al of niet gaan stemmen toch nog in sterke mate

⁵⁸ Voor een uitvoerige discussie over de aspecten van politieke aliënatie verwijzen we naar o.m. G. Dierickx & P. Thijssen, “Politieke efficiëntie in Vlaanderen: een verkennende analyse”, in: M. Swyngedouw, J. Billiet, A. Carton & R. Beerten (eds.), *Kiezen is verliezen. Onderzoek naar de politieke opvattingen van de Vlamingen*, Leuven: Acco, pp. 185-198; zie ook G. Dierickx, C. Gijssels & P. Thijssen, “Culturele deprivatie en politieke aliënatie: een tussentijds rapport”, *Res Publica*, 1996, (3-4), 632-633.

⁵⁹ Alle parameters van het volledige model kunnen bekomen worden bij het ISPO.

⁶⁰ De reden hiervan dient verder onderzocht te worden vermits er niet onmiddellijk een theoretische verklaring voorhanden is. Dit effect is dermate dat het moeilijk alleen kan toegeschreven worden aan de betere respons in de Vlaamse steekproef. We moeten een verklaring vinden voor de mogelijk grotere politieke betrokkenheid van de Franstaligen bij de federale verkiezingen. Dit zou kunnen te maken hebben met een grotere betrokkenheid bij het Belgisch niveau, maar zeker is dit niet. Het is ook mogelijk dat in de Vlaamse steekproef het effect van de Vlaams-Blokkiezers een rol speelt, maar daarvoor lijkt het toch ook wat te groot. Het effect blijft overigens bestaan als men de kiezers voor het Vlaams Blok buiten beschouwing laat.

afhankelijk is van de mate van opleiding.⁶¹ Dit betekent dat lager geschoolden, en daarmee mensen uit de lagere sociale klassen, toch nog geneigd zullen zijn om minder te gaan stemmen, ook al zijn ze politiek niet onwetend, hebben ze belangstelling voor politiek, en voelen ze zich niet politiek machteloos. Deze laatste categorie komt min of meer overeen met de “*abstentionnistes dans le jeu politique*” die in recente studies over Frankrijk onderscheiden worden van de “*abstentionnistes hors du jeu*”.⁶² We komen hier verder nog op terug.

Laten we eerst de voornaamste bevindingen m.b.t. de tussenliggende politieke variabelen bespreken. De effecten zijn aanschouwelijk als verschillen in percentpunten weergegeven in Tabel 3.

Tabel 3. Netto-effecten van politieke kennis, politieke belangstelling en gevoelens van politieke machteloosheid op de intentie om nooit te gaan stemmen indien dit niet verplicht zou zijn, in een model gecontroleerd voor de relevante achtergrondvariabelen* opleiding, sekse, actief lidmaatschap en taalgroep (ISPO/PIOP, 1995: steekproef van 3.670 Belgische kiezers. De relatieve omvang van de verschillende categorieën is opgegeven tussen haakjes).

Kenmerk	Steeds stemmen	Soms stemmen of twijfel	Nooit stemmen
	Totaal	54,0	18,5
<i>Politieke kennis</i>			
Weinig (27,1%)	-13,3	+1,1	+12,3
Matig (36,7%)	+2,7	+0,2	-2,9
Veel (36,2%)	+7,6	-1,0	-6,3
<i>Politieke belangstelling</i>			
Weinig (24,4%)	-27,6	+6,4	+21,6
Matig (49,7%)	+1,9	+1,3	-3,3
Veel (25,9%)	+22,2	-8,6	-13,6
<i>Politieke machteloosheid</i>			
Weinig (20,7%)	+28,6	-9,0	-19,6
Matig (38,1%)	+6,9	+2,1	-9,0
Veel (41,2%)	-20,7	+2,6	+18,2

$L^2 = 804,1$; $df = 732$; $p = 0,03$

* In dit model is de sekse van de kiezer niet statistisch significant

Men kan gemakkelijk zien welk van deze drie kenmerken de grootste invloed heeft door naar de absolute omvang van de positieve en negatieve effecten te kijken, en eenvoudiger nog, door gewoon de grootte van het absolute verschil na te gaan in bijvoorbeeld de extremen (weinig en veel) van degenen die steeds en degenen die nooit zouden gaan stemmen. Daaruit blijkt dat van deze drie kenmerken, het zich politiek onmachtig of onbekwaam voelen, de grootste invloed uitoefent op de

⁶¹ Hiermee treden wij het standpunt bij dat wordt ingenomen door M. Hooghe en K. Pelleriaux die in tegenstelling tot Ackaert en De Winter gebruikmaken van een stapsgewijs regressiemodel waardoor het totale effect van de genoten opleiding beter uit de verf komt. M. Hooghe & K. Pelleriaux, “Compulsory Voting in Belgium: an Application of the Lijphart Thesis”, *Electoral Studies*, 1998, 17 (4), 422; J. Ackaert & L. Dewinter, *Electoral absenteeism and potential absenteeism in Belgium*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, San Francisco, 1996.

⁶² P. Bréchon, A. Laurent & P. Perrineau, “s’Abstenir: hors du jeu ou dans le jeu politique?” In: P. Bréchon, A. Laurent & P. Perrineau (Eds.), *Les cultures politiques des Français*, Paris: Presse de Sciences Po, 2000, pp. 19-38.

neiging om nooit te gaan stemmen indien er geen verplichting zou zijn. Van degenen die zich weinig politiek machteloos voelen zou 28,4 procentpunten méér dan gemiddeld (54%) steeds gaan stemmen; bij degenen die zich heel machteloos voelen op politiek vlak is dat daarentegen 20,7 procentpunten minder dan gemiddeld het geval. Anders gesteld, als enkel het kenmerk politieke machteloosheid een rol zou spelen, dan zou bij degenen die zich niet politiek machteloos voelen ruim vier op vijf kiesgerechtigden steeds gaan stemmen; dit zakt tot slechts één op drie bij de sterk politiek machteloze kiezers. Andersom zou bij degenen die zich niet machteloos voelen op politiek gebied slechts 8% nooit gaan stemmen; bij de sterk politiek machteloze kiezers is dat bij ruim 45 % het geval.

Op de tweede plaats, en vrijwel met een gelijke sterkte, komt de politieke belangstelling. Alhoewel deze twee kenmerken, politieke machteloosheid en politieke interesse sterk samenhangen, blijkt dit laatste nog een sterk netto-effect te hebben. De verschillen m.b.t. de intentie nooit te zullen stemmen, tussen degenen met weinig belangstelling (+21,6) en veel belangstelling (-13,6) zijn zeer beduidend. Netto blijkt politieke kennis een geringer maar toch nog beduidend effect te hebben.

Zoals reeds werd aangehaald, blijft het genoten onderwijs onafhankelijk van de mate politieke kennis, interesse en machteloosheid, effect hebben op de intentie om nooit te gaan stemmen indien dit niet verplicht zou zijn. Dit blijkt heel duidelijk uit Tabel 4 waarin we duidelijk zien hoe het percentage van de kiezers dat nooit zou gaan stemmen (d.i. gemiddeld 28%) aanzienlijk varieert van bijvoorbeeld amper 3,2% bij de hoger geschoolde kiezers met veel politieke interesse tot 69% bij de lager geschoolde kiezers met weinig belangstelling voor de politiek.

Tabel 4. Percentages kiezers die beweren *nooit te zullen gaan stemmen* indien dit niet verplicht zou zijn, naarmate van hun politieke kennis, politieke belangstelling en hun gevoel van politieke machteloosheid (wantrouwen), ingedeeld volgens het genoten onderwijs (in percentages van alle kiezers in de betreffende cellen).

<i>Genoten onderwijs:</i>		<i>Lager</i>	<i>Lager secundair</i>	<i>Hoger secundair</i>	<i>Hoger</i>	<i>Totaal nooit stemmen</i>
<i>Politieke kennis</i>	<i>Weinig</i>	61,3	53,3	38,9	17,3	39,8 (396)
	<i>Matig</i>	48,6	28,7	19,2	12,8	24,7 (333)
	<i>Veel</i>	34,0	23,6	11,1	9,7	21,3 (283)
<i>Politieke interesse</i>	<i>Weinig</i>	68,8	60,8	49,4	23,4	48,7 (436)
	<i>Matig</i>	43,6	28,2	17,5	11,6	24,3 (443)
	<i>Veel</i>	29,9	22,5	4,8	3,2	14,0 (133)
<i>Politieke Machteloosheid</i>	<i>Weinig</i>	16,0	11,6	7,9	2,1	10,0 (60)
	<i>Matig</i>	39,9	30,8	13,0	7,1	18,5 (259)
	<i>Veel</i>	61,8	45,5	39,0	25,8	45,8 (692)

Onze belangstelling gaat hier echter vooral uit naar de kiezers die wél over een dosis politieke kennis beschikken, die wél interesse betonen voor politieke aangelegenheden of die zich weinig politiek machteloos voelen. Ook bij deze categorieën van kiezers blijkt het genoten onderwijs nog veel verschil te maken. Zelfs bij de laagst geschoolde kiezers met veel politieke kennis of met veel

politieke interesse zou nog bijna één op drie kiezers niet gaan stemmen als dit niet verplicht zou zijn. Dit aantal neemt sterk af naarmate de scholingsgraad groter is. Wanneer men kijkt naar de kiezers die zich niet politiek machteloos voelen en die vertrouwen hebben in de politiek, is het effect van het onderwijs beduidend kleiner, maar ook in die categorie stijgt het aantal dat niet zou gaan stemmen van 2,1% bij de hoger geschoolden tot toch nog 16% bij de lager geschoolden. Het zouden m.a.w. waarschijnlijk niet alleen de ongeïnteresseerde of van de politiek vervreemde kiesgerechtigden zijn die zouden wegblijven indien het deelnemen aan verkiezingen niet verplicht zou zijn. Dit besluit is echter niet volledig hard te maken omwille van de wijze waarop het ‘feitelijk niet gaan stemmen’ gemeten werd.⁶³

Eén en ander heeft ook tot gevolg dat de sociaal professionele samenstelling van het kiezerskorps zou wijzigen aangezien het beroep waarin mensen terechtkomen, sterk samenhangt met het genoten onderwijs. Hooghe en Pelleriaux hebben dit onderzocht m.b.v. de ISPO-gegevens van de verkiezingen van 1991 (enkel Vlaanderen). Volgens hun analyse zou het aandeel van de handarbeiders en mensen zonder betaald beroep bij de verkiezingen in vergelijking met de globale kiesgerechtigde bevolking met ruim 6 procentpunten dalen en zou het aandeel van de vrije beroepen, kaders en hoofdarbeiders met 4,8 procentpunten toenemen.⁶⁴ Op grond van deze bevinding en vooral van de reeds vermelde verschillen inzake genoten onderwijs, besluiten deze onderzoekers dat hiermee de bekende stelling van Lijphart bevestigd wordt: de ongelijkheid in de electorale participatie neemt toe indien het gaan stemmen niet verplicht is.⁶⁵

Ook al zijn wij van oordeel dat het manipuleren van de opkomstplicht niet als bedoeling mag hebben om rechtstreeks de verhoudingen inzake de aanhang van de politieke partijen te wijzigen, toch is het interessant om na te gaan of het opheffen van de opkomstplicht iets zou gewijzigd hebben. Dit kan van belang zijn om na te gaan of er eventueel een verschil inzake coalitievorming en beleid zou kunnen uit voortvloeien.

Deze kwestie werd grondig onderzocht door M. Hooghe en K. Pelleriaux met behulp van de ISPO-gegevens van 1991. Volgens de verschillende hypothesen en modellen in hun studie zou, alhoewel minstens 30% van de kiezers niet meer zou gaan stemmen, dit niet tot spectaculaire stemmenverschuivingen leiden. De schommelingen blijven beperkt tot enkele procenten en zijn vooral het gevolg van het verdwijnen van de categorie ‘blanco/ongeldig’ die vanzelfsprekend het zwaarst ‘getroffen’ wordt door het afschaffen van de opkomstplicht. Omdat die categorie nu al niet meetelt lijken de veranderingen inzake zetelverdeling verwaarloosbaar. Er is vermoedelijk een lichte winst voor de partijen die zich richten tot hoger geschoolden (Agalev, VLD en in mindere mate de CVP) en een licht verlies voor SP en Vlaams Blok. Er zou vermoedelijk alles samen genomen weinig

⁶³ Het is echter nodig om te wijzen op een zwak punt in deze redenering. Het ‘feitelijk niet gaan stemmen’ werd gemeten met behulp van een proxy -variabele ‘de intentie om niet te gaan stemmen’. In het empirische onderzoek wordt deze variabele echter vaak als een indicator van politieke interesse genomen. In de ISPO-gegevens zijn de drie indicatoren voor politieke interesse en de vraag over het stemmen zonder opkomstplicht inderdaad vier indicatoren in een meetmodel van een zelfde achterliggend concept ‘politieke interesse’.

⁶⁴ M. Hooghe & K. Pelleriaux, *art.cit.*, 1998, pp. 419-424.

⁶⁵ A. Lijphart, “Unequal Participation. Democracy’s Unresolved Dilemma”, *American Political Science Review*, 1997, 91, 1-14. Uit het verkiezingsonderzoek van 1999 (Vlaanderen: ISPO_99) blijkt eveneens dat, indien er geen kiesplicht zou zijn, het aandeel van de vrije beroepen, kaders en hoofdarbeiders met ruim vijf procentpunten zou toenemen terwijl het aandeel van de niet-beroepsactieven en de handarbeiders met ongeveer evenveel procentpunten zou dalen.

wijzigen in de electorale verhoudingen.⁶⁶ We hebben de hypothesen van Hooghe en Pelleriaux toegepast op de ISPO-gegevens voor Vlaanderen van 1999 en zien daar eveneens een geringe winst voor Agalev en VLD (2 tot 1 procentpunten). De aanhang van het Vlaams Blok wijzigt nauwelijks. Deze zeer geringe wijzigingen in de aanhang van alle partijen zijn niet significant en komen allemaal op rekening van de significante reductie van de blanco- en ongeldige stemmen.

In de Belgische ISPO-gegevens van 1995 die wij tot nog toe hoofdzakelijk gebruikt hebben, is er naast de reeds vermelde effecten (taalgroep, onderwijs, sekse en lidmaatschap) ook nog een significant effect vanwege het electoraat waartoe men behoort. In Vlaanderen heeft het stemmen voor Agalev, de CVP, SP en de VU een effect op de intentie om steeds te gaan stemmen, in tegenstelling tot blanco en ongeldig die, zoals te verwachten, beduidend minder altijd zouden stemmen als dit niet verplicht zou zijn. Tussen de kiezers voor het Vlaams Blok en blanco/ongeldig is er geen significant verschil. In de Franse taalgroep is er alleen een positief effect op de PSC.

Bij dit alles moet men bedenken dat de invloed op de sterkte van de electoraten onderschat kan zijn omdat zoals in elk survey-onderzoek over politiek, de meest politiek apathische kiezers beduidend minder aan zulke onderzoeken deelnemen.⁶⁷ Maar zelfs indien het effect op de electorale sterkte van de politieke partijen gering zou zijn, dan betekent dit nog niet dat de toegenomen ongelijkheid in de politiek participerende bevolking helemaal geen effect zou kunnen hebben op het beleid.⁶⁸

Besluiten

Tot besluit kunnen enkele duidelijke bevindingen in het licht gezet worden.

1. De electorale participatie neemt af in West-Europa. Na 1995 bedraagt die gemiddeld nog slechts 73% bij parlementsverkiezingen.
2. In staten waarin geen opkomstplicht geldt (de grote meerderheid) ligt de opkomst beduidend lager (10 tot 20 procentpunten). In staten waar de opkomstplicht werd afgeschaft neemt de opkomst onmiddellijk daarop beduidend af.
3. Door het afschaffen van de opkomstplicht ontstaat vaak een grotere ongelijkheid in politieke participatie omdat de lager geschoolden of lagere statusgroepen minder vertegenwoordigd zijn.
4. Anderzijds neemt, indien de opkomstplicht afgeschaft wordt, onder de deelnemers het aantal politiek bewuste kiezers toe omdat o.m. de groep van de (bewuste) blank/ongeldig-stemmers vrijwel geheel verdwijnt.

⁶⁶ M. Hooghe & K. Pelleriaux, *art.cit.*, 1997, 8-14. De diverse hypothesen hebben betrekking op het differentieel toewijzen van opkomstkansen aan elke categorie van de variabele m.b.t. de stemintentie (steeds, meestal, soms, nooit, weet niet). Omwille van deze hypothesen is de studie van Hooghe en Pelleriaux betrouwbaarder dan deze van Dewinter en Ackaert die de stemverschuivingen overschatten omdat zij o.m. geen rekening houden met de blanco/ongeldig stemmen. Zie: J. Ackaert & L. De Winter, "De afwezigen hebben andermaal ongelijk", in: M. Swyngedouw, J. Billiet, A. Carton & R. Beerten (Eds.), *Kiezen is verliezen*, Leuven: Acco, 1993, pp. 67-82.

⁶⁷ G. Loosveldt & A. Carton, "An empirical test of a limited model for panel refusals", *International Journal of Public Opinion Research*, 2001, 13 (2), 173-185; G. Loosveldt & A. Carton, "Knowledge from whom? Het effect van utilitair individualisme en politieke machteloosheid op de non-respons in de tweede golf van een panel-survey". *Mens en Maatschappij*, 2001, 76 (1), 44-56.

⁶⁸ M. Hooghe & K. Pelleriaux, *art.cit.*, 1998, p. 423.

5. Simulaties met Belgische gegevens van de ISPO-onderzoeken in 1991, 1995 en 1999, op basis van de vraag over de stemintentie indien dit niet verplicht zou zijn, laten vermoeden dat die ongelijkheid ook in België zou toenemen indien er geen opkomstplicht zou zijn.
6. Het onderzoek toont aan dat er waarschijnlijk geen grote verschillen zouden optreden in de electorale sterkte van de partijen indien de opkomstplicht zou afgeschaft worden.
7. Naast het genoten onderwijs, de sekse, het actieve lidmaatschap aan verenigingen, en vermoedelijk ook de taalgroep, blijken ook politieke houdingen een sterke rol te spelen. Het is inderdaad zo dat vooral de kiezers met weinig politieke kennis, met weinig politieke belangstelling en met een groot gevoel van politieke machteloosheid en wantrouwen in de politiek, zouden afhaken.
8. Aangezien die politieke variabelen verband houden met de besproken achtergrondvariabelen, en dus structureel ingebed zijn en deels een culturele erfenis zijn, kan men ze niet volledig toeschrijven aan de individuele vrije keuze.
9. Vooral het genoten onderwijs, en bijgevolg het culturele milieu, blijven ook rechtstreeks een rol spelen. Dit betekent dat lager geschoolden die wél politieke belangstelling en kennis bezitten en die niet machteloos zijn, waarschijnlijk ook méér dan gemiddeld zouden afhaken.
10. Het is tot op heden niet overtuigend wetenschappelijk aangetoond dat het afschaffen van de opkomstplicht gevolgen zou hebben op het beleid, meer concreet, dat er een minder sociaal beleid gevoerd zou worden.
11. Men moet het manipuleren van de opkomstplicht niet gebruiken als een middel om bepaalde politieke partijen te weren. Het zou trouwens, wat België aangaat, niet lukken en daar zijn andere en betere middelen voor indien het aantal partijen te groot zou geacht worden.
12. Het invoeren (of behouden) van de opkomstplicht kan een middel zijn om de politieke participatie op te drijven, maar in zo'n geval moet de kwestie van de gedwongen stem van politiek apathische kiezers niet uit de weg gegaan worden.
13. Andere middelen om de participatie te verhogen hebben betrekking op het kiesstelsel (een evenredigheidssysteem), de gemakkelijke organisatie van de verkiezingen qua registratie en tijdstip, en het groeperen van verkiezingen.
14. Over de voor- en nadelen van de opkomstplicht zijn de meningen van de wetenschappers over het algemeen zeer verdeeld. Hun standpunten houden o.m. verband met hun mensbeeld en met hun opvattingen over vrijheden, rechten en plichten van het burgerschap in een democratie.

BIJLAGEN

Tabel B1. Parameters van het logit model: effect van taalgemeenschap, opleiding, sekse en lidmaatschap op de intentie om meestal, soms of nooit te gaan stemmen

Maximum likelihood Analyse					
Source	DF	Chi - Square	Pr > Chi Sq		
ff					
Intercept	2	596.70	<.0001		
Taalgemeenschap	2	15.71	0.0004		
Opleiding	6	335.89	<.0001		
Sekse	2	14.71	0.0006		
Opleiding x sekse	6	20.03	0.0027		
Actief lidmaatschap	2	53.06	<.0001		
Likelihood Ratio	44	44.80	0.4382		
Maximum likelihood schattingen van de parameters: steeds/nooit en soms/nooit					
Effect	Parameter	Estimate	Standard Error	Chi - Square	Pr > Chi Sq
<i>Intercept</i>					
	meestal	0.8477	0.0495	292.67	<.0001
	soms	-0.2616	0.0617	17.99	<.0001
	<i>Basis: nooit</i>				
<i>Taal</i>					
	Vlaams, meestal	-0.1576	0.0444	12.61	0.0004
	Vlaams, soms	-0.0260	0.0544	0.23	0.6328
	<i>Basis: Frans, nooit</i>				
<i>Opleiding</i>					
	Laag, meestal	-1.0710	0.0744	207.05	<.0001
	Laag, soms	-0.7375	0.0921	64.17	<.0001
	Laagsec, meestal	-0.4429	0.0715	38.42	<.0001
	Laagsec, soms	-0.2640	0.0882	8.96	0.0028
	Hoogsec, meestal	0.2992	0.0697	18.44	<.0001
	Hoogsec, soms	0.2467	0.0851	8.41	0.0037
	<i>Basis: Hoger</i>				
<i>Sekse</i>					
	Man, meestal	0.1597	0.0442	13.06	0.0003
	Man, soms	0.0499	0.0540	0.85	0.3552
	<i>Basis: Vrouw</i>				
<i>Opleiding x Sekse</i>					
	L, M, meestal	-0.0607	0.0743	0.67	0.4135
	L, M, soms	-0.0613	0.0917	0.45	0.5036
	LS, M, meestal	0.2252	0.0715	9.91	0.0016
	LS, M, soms	0.3576	0.0883	16.41	<.0001
	HS, M, meestal	-0.0482	0.0696	0.48	0.4893
	HS, V, soms	-0.0285	0.0851	0.11	0.7379
	<i>Basis: Hoger en vrouw</i>				
<i>lid</i>					
	Actief, meestal	0.3145	0.0458	47.10	<.0001
	Actief, soms	0.1091	0.0565	3.72	0.0536
	<i>Basis: niet actief</i>				

Tabel B2. Parameters van het logit model: netto-effect van politieke kennis, politieke belangstelling en politieke machteloosheid op de intentie om meestal, soms of nooit te gaan stemmen na controle van de achtergrondkenmerken (taalgemeenschap, opleiding, sekse en lidmaatschap).

Maximum Likelihood Analysis of Variance					
Source	DF	Chi-Square	Pr > ChiSq		
ff					
Intercept	2	480.73	<.0001		
Taalgemeenschap	2	89.08	<.0001		
Opleiding	6	119.16	<.0001		
Actief lid	2	9.91	0.0071		
Politieke kennis	4	64.80	<.0001		
Pol. belangstelling	4	282.05	<.0001		
Pol. machteloosheid	4	357.20	<.0001		
Likelihood Ratio	730	809.64	0.0212		
Analysis of Maximum Likelihood Estimates					
Effect	Parameter	Estimate	Standard Error	Chi-Square	Pr > Chi Sq
<i>Intercept</i>					
	meestal	1.2507	0.0754	275.42	<.0001
	soms	0.0158	0.0893	0.03	0.8596
	<i>basis: nooit</i>				
<i>Rechtstreekse effecten van:</i>					
<i>Taalgemeenschap</i>	3	-0.5291	0.0572	85.66	<.0001
	4	-0.2170	0.0615	12.46	0.0004
<i>Opleiding</i>	5	-0.7530	0.0863	76.15	<.0001
	6	-0.6149	0.0929	43.77	<.0001
	7	-0.2628	0.0818	10.31	0.0013
	8	-0.2085	0.0889	5.50	0.0190
	9	0.2979	0.0798	13.92	0.0002
	10	0.2380	0.0865	7.57	0.0059
<i>Actief lid</i>	11	0.1604	0.0529	9.18	0.0024
	12	0.0603	0.0582	1.08	0.2996
<i>Sekse: geen direct effect</i>					
<i>(voor de betekenis van de parameters 3-12 zie Tabel 1A)</i>					
<i>Netto effecten van:</i>					
<i>Politieke kennis</i>					
	Weinig, meestal	-0.6141	0.0771	63.50	<.0001
	Weinig, soms	-0.3156	0.0812	15.09	0.0001
	Matig, meestal	0.1925	0.0677	8.08	0.0045
	Matig, soms	0.1132	0.0736	2.36	0.1242
<i>Basis: veel kennis</i>					
<i>Politieke belangstelling</i>					
	Weinig, meestal	-1.2534	0.0823	232.14	<.0001
	Weinig, soms	-0.2630	0.0853	9.51	0.0020
	Matig, meestal	0.1943	0.0666	8.52	0.0035
	Matig, soms	0.2044	0.0757	7.29	0.0069
<i>Basis: veel belangstelling</i>					
<i>Politieke machteloosheid</i>					
	Weinig, meestal	1.2681	0.1120	128.24	<.0001
	Weinig, soms	0.3387	0.1322	6.56	0.0104
	Matig, meestal	0.1203	0.0781	2.37	0.1236

Matig, soms	0.2725	0.0885	9.48	0.0021
Basis: sterk politiek machteloos				

Tabel B3. Algemeen overzicht van de globale effecten van de achtergrondvariabelen op politieke kennis, politieke belangstelling en politieke machteloosheid (logit modellen).*

Politieke kennis

Maximum Likelihood Analysis of Variance

Source	DF	Chi-Square	Pr > ChiSq
Intercept	2	48.94	<.0001
Taalgemeenschap	2	198.85	<.0001
Sekse	2	276.71	<.0001
Opleiding	6	230.98	<.0001
Sekse x opleiding	6	11.89	0.0645
Actief lidmaatschap	2	33.52	<.0001
LIKELIHOOD RATIO	44	68.68	0.0101

Politieke belangstelling

Maximum Likelihood Analysis of Variance

Source	DF	Chi-Square	Pr > ChiSq
Intercept	2	369.31	<.0001
Taalgemeenschap	2	31.08	<.0001
Sekse	2	123.34	<.0001
Opleiding	6	110.97	<.0001
Sekse x Opleiding	6	16.85	0.0098
Actief lidmaatschap	2	40.01	<.0001
Likelihood Ratio	44	54.86	0.1264

Politieke machteloosheid

Maximum Likelihood Analysis of Variance

Source	DF	Chi-Square	Pr > ChiSq
Intercept	2	264.40	<.0001
Taalgemeenschap	2	242.27	<.0001
Sekse	2	14.10	0.0009
Opleiding	6	280.57	<.0001
Sekse x Opleiding	6	12.41	0.0534
Actief lidmaatschap	2	61.72	<.0001
Likelihood Ratio	44	53.03	0.1651

* De parameters zijn beschikbaar bij ISPO